

VARHAISET VAROMERKIT

Omaiset mielenterveystyön tukena Tampere ry

Yhteistyössä

Lukijalle

Omaisiet mielenterveystyön tukena Tampere ry sai vuonna 1996 oikeuden kääntää ja julkaista psykiatrian apulaisprofessori Kim Mueserin ja sosiaalityöntekijä Susan Gingerichin (Medical College of Pennsylvania) kirjoittamat oppaat skitsofreniaan sairastuneille ja heidän omaisilleen. Oppaiden tavoitteena on antaa perustietoa skitsofreniasta, käytännön keinoja uudelleen sairastumisen ehkäisemiseksi ja perheen vuorovaikutuksen kehittämiseksi. Vaikka oppaat suunnattiin alun perin skitsofreniaan sairastuneiden omaisille, ne antavat käyttökelpoisia ohjeita myös muille mielenterveyskuntoutujien omaisille. Kokonaisuuteen kuuluu 15 opasta, joista suomen kielelle käännettiin kymmenen. Suomen kielellä ilmestyneet oppaat ovat seuraavat:

Perustietoa skitsofreniasta

Masennus: arviointi ja selviytymiskeinot

Varhaiset varomerkit

Kriisien hallinta

Stressin hallinta

Perheen sääntöjen laatiminen

Vuorovaikutustaitojen kehittäminen

Hyvän vuorovaikutuksen esteitä

Jäsennellyt ongelmanratkaisu ja tavoitteen saavuttaminen

Ohjeita ongelmien ratkaisemiseksi ja tavoitteiden saavuttamiseksi

Oppaiden käännöstyöstä vastasivat psykologian lisensiaatti Eija Stengård yhdessä terveystieteitten maisteri Helena Pajalan, psykologian opiskelija Sari Riepposen ja yhteiskuntatieteitten opiskelija Marika Jaarton kanssa. Oppaiden lääketieteellisen sisällön tarkisti psykiatrian erikoislääkäri Timo Palo-oja ja suomen kielen tarkastuksesta vastasi lehtori Ritva Sirnö. Oppaiden oivaltavat kansikuvat piirsi Mauri Jännetyinen.

Jokainen psyykkisesti sairastunut ihminen on yksilö ja hänen tilanteensa on ainutkertainen. Myös omaisten ja läheisten elämäntilanteet ovat erilaisia. Jokaiselle soveltuvia ohjeita ja neuvoja on lähes mahdotonta antaa. Tämän opassarjan tavoitteena on tarjota ajatuksia ja toimintatapoja, joiden avulla lukija voi tarkastella omaa perhetilannettaan ja pyrkiä kehittämään sitä paremmaksi. Toivon, että jokainen lukija löytäisi oppaista kokeilemisenarvoisia ideoita.

Oppaiden käännöstyö on ollut osa Oikea tuki oikeaan aikaan -projektiä, joka on toteutettu Raha-automaattiyhdistyksen tuella. Lääketehtas Lundbeck on tukenut opassarjan julkaisua. Oppaita voi tilata Omaisiet mielenterveystyön tukena Tampere ry:stä, puh. 03-2539312 tai fax 03-2539323.

Tampereella syyskuussa 1999

Eija Stengård
toiminnanjohtaja

Omaisiet mielenterveystyön tukena Tampere ry

Johdanto

Kuten *Perustietoa skitsofreniasta* -monisteessa kerrottiin, niin skitsofrenia on jaksollinen sairaus, jonka oireet vaihtelevat voimakkuudeltaan eri aikoina. Useimmilla sairastuneilla ajattelun, tunne-elämän ja sosiaalisen toimintakyvyn ongelmat helpottavat jaksojen välillä. Sairauden katsotaan uusiutuneen, kun potilaan oireet pahenevat tai uusia oireita ilmestyy. Esimerkiksi jos skitsofreniapotilas, jolla ei viime aikoina ole ollut harhaluuloja, alkaa uskoa, että uutistenlukija tv:ssä puhuu suoraan hänelle (harhaluulo), pidetään tätä sairauden uusiutumisenä. Kroonisesti oireilevalla potilaalla saattaa jatkuvasti olla kuuloharjoja; äänet saattavat kuitenkin tulla kovemmiksi ja käskeä henkilöä vahingoittamaan itseään tai toisia ihmisiä. Tässä esimerkissä kuuloharjojen voimistuminen osoittaa uudelleen sairastumisen tapahtuneen.

UDELLEEN SAIRASTUMISESTA ON KYSE, KUN UUSIA OIREITA ILMESTYY TAI KUN OLEMASSA OLEVAT OIREET PAHENEVAT.

Uudelleen sairastumisen tunnistaminen

Joillakin skitsofreniaa sairastavilla ihmisillä on tietty aikajakso ennen uudelleen sairastumista, jolloin he tuntevat tai/ja käyttäytyvät poikkeavasti. Nämä muuttuneet tunnetilat tai muuttunut käyttäytyminen ovat varomerkkejä siitä, että potilas on uudelleen sairastumassa, ja näitä muutoksia kutsutaan ”varhaisiksi varomerkkeiksi” tai ”esioireiksi”. Nämä merkit vaihtelevat voimakkuudeltaan ja kestoltaan ennen sairastumista. Joillakin potilailla on lieviä, vähäisiä muutoksia tunnetiloissa tai käyttäytymisessä, kun taas toisilla on voimakkaampia ja silmiinpistävämpiä muutoksia. Joitakin varomerkkejä koetaan muutaman viikon ajan ennen sairastumista, kun taas toiset kestävät vain joitakin päiviä tai tunteja.

MUUTOKSET TUNTEISSA TAI KÄYTÖKSESSÄ VOIVAT OLLA VARHAISIA VAROMERKKEJÄ SIITÄ, ETTÄ SAIRASTUMISJAKSO ON ALKAMASSA.

VARHAISET VAROMERKIT VAIHTELEVAT YKSILÖLLISESTI.

On hyvin tärkeää ymmärtää ja tunnistaa jokaisen yksilön omat varhaiset varomerkit, sillä nopea puuttuminen asiaan voi estää kokonaan uudelleen sairastumisen tai minimoida sairastumisen voimakkuutta. Siten varhaisten varomerkkien tunnistaminen ja hoitaminen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa voi estää uudelleen sairastumisen ja sairaalaan joutumisen.

Tämän monisteen tarkoitus on auttaa potilaita ja perheitä tunnistamaan, milloin nopea hoitoon hakeutuminen on tarpeellista.

NOPEA HOITOON HAKEUTUMINEN VOI ESTÄÄ SAIRAUDEN UUELLEEN PUHKEAMISEN TAI VÄHENTÄÄ OIREIDEN VOIMAKKUUTTA.

Yleiset varomerkit

Monen vuoden ajan lääkärit ovat tutkineet varhaisten varomerkkien luonnetta. Herzin ja Melvillen tutkimuksessa (1980) todettiin, että 70% potilaista ja 90% haastatelluista perheistä huomasivat varhaisia varomerkkejä ennen uudelleen sairastumista. Tämä ja toiset tutkimukset osoittavat, että varhaisia varomerkkejä ilmenee usein ennen sairastumista.

Esimerkkejä yleisimmistä varomerkeistä ovat seuraavat:

Jännittyneisyys, hermostuneisuus

Eräs potilas kertoi olleensa niin jännittynyt viikkoa ennen sairauden uusiutumista, ettei voinut viettää aikaansa 5-vuotiaan veljenpoikansa kanssa, vaikka hän aiemmin nautti tästä yhdessäolosta. Potilaan mielestä veljenpojan liikkeet olivat liian nopeita ja hänen äänensä liian kova, jotta hän olisi voinut rentoutua pojan läheisyydessä. Toinen potilas kertoi tunteneensa itsensä niin jännittyneeksi, ettei voinut istua paikoillaan ja käveli siksi usein edestakaisin päivän aikana.

Syömisen väheneminen

Eräs perhe huomasi, että kolme viikkoa ennen heidän tyttärensä sairastumista tytär lakkasi syömästä aamiaista ja lounasta. Hän söi vain pienen määrän päivällisellä ja näytti siltä, ettei hänellä ollut lainkaan ruokahalua.

Keskittymisvaikeudet

Eräs potilas, joka tavallisesti nautti lukemisesta, huomasi, ettei hän voinut keskittyä edes sanomalehden lukemiseen kokonaiseen kuukauteen ennen sairauden uusiutumista.

Nukkumisvaikeudet

Pari päivää ennen kuin potilaan sairaus puhkesi uudelleen hänen perheensä huomasi, ettei hän ollut nukkunut sängyssään. Kun he kysyivät potilaalta tästä, hän kertoi, ettei pystynyt nukkumaan ja että hän oli viettänyt koko yön katsellen tv:tä tai ulos ikkunasta.

Masentuneisuus

Uudelleen sairastumisen kokenut potilas kertoi, että kaksi viikkoa ennen sairauden puhkeamista hänestä oli tuntunut surulliselta ja alakuloiselta eikä hän tiennyt miksi. Hän kertoi tuntevansa itsensä aloittekyvyttömäksi eikä nauttinut ollenkaan tavanomaisista toiminnoistaan.

Vähentynyt ystävien tapaaminen

Eräs potilas kävi yleensä kahvilla päivätoimintakeskuksessa tapaamiensa ystävien kanssa noin kolme kertaa viikossa. Kuukausi ennen uudelleen sairastumistaan hänestä tuntui, ettei hän halunnut viettää aikaansa näiden ystävien kanssa ja lakkasi käymästä kahvilla heidän kanssaan.

Ärtyisyys

Ennen erään potilaan uudelleen sairastumista hänen perheenjäsenensä huomasivat, että tämä muuttui ärtyisämmäksi ja oli taipuvaisempi hermostumaan asioista, joista hän ei yleensä suuttunut. Esimerkiksi hän ärsyyntyi, kun toiset kolistelivat astioita tai kysyivät häneltä, mihin hän oli menossa.

YLEISET VARHAISET VAROMERKIT:

- JÄNNITTYYNEISYYS
- SYÖMISONGELMAT
- KESKITTYMISVAIKEUDET
- NUKKUMISVAIKEUDET
- MASENTUNEISUUS
- SOSIAALINEN VETÄYTYMINEN
- ÄRTYISYYS

Edellä mainitut varhaiset varomerkit ovat kokemuksia, joita ihmisillä tavallisesti on stressitilanteessa tai emotionaaliosassa rasituksessa. Tästä syystä nämä tuntemukset eivät välttämättä ole uudelleen sairastumisen oireita, joten johtopäätösten tekemisessä tulee olla varovainen. Potilaan kanssa keskusteleminen ja hänen tietyn toimintatapansa ymmärtäminen auttavat tunnistamaan, mitkä tuntemukset ansaitsevat lisähuomiota tai ovat mahdollisen sairauden uusiutumisen varomerkkejä. Keskusteleminen myös antaa potilaalle tunteen, että häntä tuetaan.

Skitsofrenian oireiden vaikeutuminen merkinä lähettyvästä sairauden uusiutumisesta

Joillekin potilaista ensimmäinen merkki lähestyvästä sairauden uusiutumisesta on skitsofrenian oireiden voimistuminen. Tämä ei yksinään osoita sairauden uusiutuneen, mutta se on eräs merkittävä muutos, jonka potilas ja/tai perhe on havainnut. Stephen Marder ja hänen työtoverinsa (1986) huomasivat, että ennen uudelleen sairastumista joillakin potilailla ajattelun häiriöt ja vainoharhaiset ajatukset lisääntyivät merkittävästi. Esimerkiksi eräs perhe kertoi, että joitakin viikkoja ennen heidän poikansa uudelleen sairastumista hänen puheensa tuli vaikeaksi ymmärtää. Hän lopetti puhumisen kesken lausetta tai hänen puheensa hypperi asiasta toiseen.

Toinen esimerkki on potilas, jolla oli taipumusta olla epäluuloinen sairausjaksojen välillä, mutta ennen sairauden uusiutumista hän tuli huomattavan vainoharhaiseksi. Hän uskoi, että ihmiset kadulla puhuivat hänestä ja olivat häntä vastaan. Jotkut potilaat ja perheet ovat kertoneet, että kuuloharjojen ilmaantuminen tai niiden vaikeutuminen ovat sairauden uusiutumisen varhaisia varomerkkejä.

SKITSOFRENIAN OIREIDEN LISÄÄNTYMINEN, KUTEN HÄIRIÖT AJATTELUSSA, VAINOHARHAISUUS TAI KUULOHARHAT, VOIVAT OLLA VARHAISIA VAROMERKKEJÄ SAIRAUDEN UUSIUTUMISESTA.

Yksilölliset varhaiset varomerkit

Joillakin ihmisillä on taipumus kokea sellaisia varhaisia varomerkkejä, jotka eivät ole tyypillisiä muille ihmisille. Näitä merkkejä kutsutaan usein yksilöllisiksi varomerkkeiksi. Tällaisia varomerkkejä voivat olla esimerkiksi

- pukeutumistyylin muuttuminen (esimerkiksi alkaa pukeutua kokonaan mustaan)
- lemmikkieläimen kiusaaminen
- ylimääräisten lottokuponkien ostaminen
- pysyminen makuuhuoneessa koko päivän
- hiusten leikkauttaminen hyvin lyhyiksi
- lisääntynyt uskonnollisten ohjelmien katselu tv:stä
- alkoholin lisääntynyt käyttö
- pois jääminen säännöllisestä päivätoiminnasta
- lisääntynyt mielenkiinto sotilas- ja väkivaltaelokuviin
- lääkityksen pois jättäminen.

OSA VARHAISISTA VAROMERKKEISTÄ ON YKSILÖLLISIÄ.

Varhaisten varomerkkien tunnistaminen

Koska varhaiset varomerkit vaihtelevat paljon, potilaan ja hänen perheensä on tärkeää keskustella yksityiskohtaisesti siitä, mitä tapahtui ennen viimeksi esiintynyttä sairausjaksoa. Keskustelu olisi parasta pitää rauhallisena ajankohtana; ei silloin kun perheenjäsenet ovat hermostuneita tai perheessä on kriisitilanne. Perheenjäsenten havainnot ovat erityisen tärkeitä, sillä potilas ei ehkä ole tietoinen sellaisista varomerkkeistä kuin vainoharhaiset ajatukset. On tärkeää erottaa, mitkä tunnelit tai toiminnat ovat tyypillisiä kokemuksia henkilölle ja mitkä eivät ole tavallisia. Esimerkiksi jotkut potilaat tuntevat itsensä usein hermostuneeksi, kun taas toiset potilaat tuntevat näin vain kun uudelleen sairastuminen on tapahtumassa. Toiset potilaat taas kuulevat ääniä koko ajan, kun taas toiset kuulevat ääniä juuri ennen sairastumistaan. Muutokset oirekuvassa voivat auttaa uudelleen sairastumisen ennakoimisessa.

Varhaisten varomerkkien kyselylomake voi auttaa tarkistamaan mahdollisia varhaisia merkkejä, joita sairastunut on voinut kokea ennen sairauden puhkeamista. Tällainen kyselylomake on monisteen lopussa.

VARHAISET VAROMERKIT VOIDAAN TUNNISTAA POTILAAN JA PERHEEN VÄLISESSÄ KESKUSTELUSSA – KYSELYLOMAKE VOI OLLA TÄSSÄ APUNA.

Mahdollisiin varhaisiin varomerkkeihin puuttuminen

Jos potilas tai perheenjäsenet epäilevät varhaisten varomerkkien ilmaantuneen, on hyvä istuutua ja keskustella asiasta yhdessä. Ei ole kuitenkaan syytä heti olettaa, että uudelleen sairastuminen on tapahtumassa. Keskustelussa tulisi käydä läpi asioita, joita potilas ja perhe on havainnut tai kokenut. On syytä tarkastella kuinka kauan sen hetkinen tilanne on jatkunut ja kuinka potilas käyttäytyy verrattuna hänen tavalliseen käyttäytymiseensä ja miten käyttäytyminen eroaa käyttäytymisestä ennen sairauden uusiutumista. On erityisen tärkeää kunnioittaa ja ymmärtää potilaan tunteita. Esimerkiksi eräs perhe huomasi, että potilas vietti tavallista enemmän aikaa huoneessaan. Perheen keskustellessa tästä potilaan kanssa tämä kertoi, että hän teki joululahjoja, jotka hän halusi pitää yllätyksenä. Tässä tapauksessa huoneessa pysyttelemine ei ollut sairauden uusiutumisen varomerkki. Eräs toinen potilas kertoi perheelleen, että hän uskoi alakerran naapurin juonittelevan häntä vastaan. Kun perheenjäsenet keskustelivat tästä ajatuksesta, he muistivat, että tämä epäily esiintyi myös ennen potilaan kolmea viimeisintä sairastumista. Potilas suostui ottamaan yhteyttä hoitopaikkaan, jotta sairauden uusiutumisen riski voitaisiin arvioida. Eräs potilas kertoi häiritsevistä ajatuksista, jotka liittyivät itsensä vahingoittamiseen. Perheen ja potilaan keskustellessa ilmeni, että itsemurhayritykset ennakoivat kahta aikaisempaa sairastumista. Perhe ja potilas päättivät yhdessä ottaa yhteyttä lääkäriin, jotta voitaisiin päättää siitä, miten olisi paras toimia.

Kun varhaiset varomerkit on tunnistettu, potilaan ja perheen on hyvä pyrkiä tunnistamaan kaikki mahdolliset stressiä aiheuttavat asiat ja vähentää niitä. Stressaantuneena potilaalla on suurempi riski sairastua uudelleen. (Stressin hallintaa käsitellään yksityiskohtaisemmin toisessa monisteessa.) Hoitaviin henkilöihin tulee myös ottaa yhteyttä, sillä he voivat arvioida potilaan tilaa tarkemmin ja suositella esimerkiksi lääkityksen lisäämistä.

On hyvä, jos potilas ja perhe voivat jatkaa varhaisten varomerkkien tarkkailua. Onko oire pysynyt samanlaisena? Onko se voimakkaampi vai esiintyykö se aiempaa useammin? Onko se helpotunut vai esiintyykö se harvemmin? Kun potilasta havainnoidaan, on tärkeää, ettei hän tunne olevansa tutkittavana tai etteivät perheenjäsenet ”kävele varpaillaan ” hänen lähellään, sillä tämä voi lisätä potilaan stressiä.

KUN EPÄILLÄÄN VARHAISIA VAROMERKKEJÄ:

1. KESKUSTELE ASIASTA YHDESSÄ PERHEEN KANSSA.
2. YRITÄ VÄHENTÄÄ POTILAAN STRESSIÄ.
3. ARVIOI, ONKO TARPEEN OTTAA YHTEYTTÄ HOITAVAAN HENKILÖÖN.
4. JATKA MAHDOLLISTEN MUUTOSTEN TARKKAILUA.

Kaikki edellä mainitut toimet voivat auttaa joko estämään sairauden puhkeamista tai minimoimaan sairausjakson voimakkuutta.

Tiivistelmä

1. Uudelleen sairastumisesta on kyse, kun uusia oireita ilmaantuu tai jos olemassa olevat oireet pahenevat.
2. Muutokset tunnetiloissa tai käyttäytymisessä voivat olla varhaisia varomerkkejä siitä, että sairastumisjakso on tulossa.
3. Varhaiset varomerkit ovat yksilöllisiä.
4. Nopea hoitoon hakeutuminen voi estää uudelleen sairastumisen tai vähentää oireiden voimakkuutta.
5. Yleisiä varhaisia varomerkkejä ovat jännittyneisyys, syömisongelmat, keskittymisvaikeudet, nukkumisvaikeudet, masentuneisuus, sosiaalinen vetäytyminen ja ärtyisyys.
6. Skitsofrenian oireiden lisääntyminen, kuten ajatteluhäiriöiden, vainoharhaisuuden tai kuuloharjojen lisääntyminen voivat olla varhaisia varomerkkejä sairauden uusiutumisesta.
7. Osa varhaisista varomerkeistä on yksilöllisiä.
8. Varhaiset varomerkit voidaan tunnistaa potilaan ja perheen välisessä keskustelussa.
9. Kun epäillään varhaisia varomerkkejä:
 1. Keskustele asiasta perheen kanssa.
 2. Yritä vähentää potilaan stressiä.
 3. Arvioi, onko tarpeen ottaa yhteyttä hoitavaan henkilöön.
 4. Jatka mahdollisten muutosten tarkkailua.

VARHAISTEN VAROMERKKIEN KYSELYLOMAKE (Herz ja Melville, tarkistettu 1990)

 Nimet _____

Päivämäärä _____

OHJEET:

Alla on lista yleisimmistä varhaisista varomerkeistä, joita potilaat ja perheenjäsenet ovat havainneet viikkoa ennen potilaan sairastumista. Merkitkää jokaisen varhaisen varomerkin kohdalla, kuinka suuri ongelma kyseinen varomerkki oli ennen potilaan viimeisintä uudelleen sairastumista. Keskustelkaa jokaisesta varomerkestä ja yrittääkää päästä yhteiseen päätökseen siitä, mikä vastausvaihtoehto parhaiten kuvaa ongelmaa teidän tapauksessanne. Rengastakaa kustakin kohdasta yksi numero (1 = ei, 2 = vähän, 3 = jonkin verran, 4 = paljon, 5 = hyvin paljon). Jos perheenjäsenet ovat jonkun varomerkin esiintymisestä eri mieltä, yrittäkää löytää kompromissi.

	Ei	Vähän	Jonkin verran	Paljon	Hyvin paljon
1. Menettikö potilas mielenkiintoaan asioihin?	1	2	3	4	5
2. Menettikö potilas mielenkiintoaan ulkonäkönsä tai pukeutumisensa suhteen?	1	2	3	4	5
3. Kokiko potilas tulevaisuuden masentavana?	1	2	3	4	5
4. Oliko potilaalla vaikeuksia keskittyä tai ajatella selkeästi?	1	2	3	4	5
5. Olivatko potilaan ajatukset niin nopeita, ettei hän pysynyt niiden mukana?	1	2	3	4	5
6. Tunsiko potilas perheensä ja ystävänsä etäisiksi?	1	2	3	4	5
7. Tuliko uskonnosta potilaalle tärkeämpi kuin aikaisemmin?	1	2	3	4	5
8. Oliko potilaalla vaikeuksia tehdä jokapäiväisiä päätöksiä?	1	2	3	4	5
9. Oliko potilaalla ajatuksia, joista hän ei päässyt eroon?	1	2	3	4	5
10. Oliko potilaalla nukkumisongelmia?	1	2	3	4	5
11. Tapasiko potilas ystäviään vähemmän?	1	2	3	4	5
12. Tuntuiko potilaasta pahalta ilman syytä?	1	2	3	4	5
13. Oliko potilas jännittynyt ja hermostunut?	1	2	3	4	5
14. Oliko potilaalla vaikeuksia istua aloillaan ja kävelikö hän lakkaamatta edestakaisin?	1	2	3	4	5
15. Tunsiko potilas itsensä masentuneeksi tai arvottomaksi?	1	2	3	4	5
16. Oliko potilaalla vaikeuksia muistaa asioita?	1	2	3	4	5
17. Söikö potilas vähemmän?	1	2	3	4	5
18. Oliko potilaalla vaikeuksia tulla toimeen perheenjäsenten tai ystävien kanssa?	1	2	3	4	5
19. Tuntuiko potilaasta, että ihmiset tekivät pilaa hänestä?	1	2	3	4	5
20. Huolehtiko potilas itsestään tavallista huonommin?	1	2	3	4	5
21. Oliko vielä joitain erityisiä tunnetiloja, joita potilas koki yllä olevien lisäksi? Jos vastaat "kyllä", niin merkitse ne alla oleville viivoille ja arvioi niitä käyttäen 5-kohtaista asteikkoa.					
_____	1	2	3	4	5
_____	1	2	3	4	5
_____	1	2	3	4	5
_____	1	2	3	4	5

VARHAISET VAROMERKIT

Monivalintakysymyksiä

Ympyröi yksi vaihtoehto kustakin kysymyksestä.

1. Varhaiset varomerkit

- a. ovat samanlaisia jokaisella potilaalla.
- b. ovat sairauden uusiutumista ennakoivia muutoksia tunteissa tai käyttäytymisessä.
- c. eivät ole hyödyllisiä skitsofrenian hoidossa.
- d. voidaan jättää huomiotta kunnes uudelleen sairastuminen tapahtuu.

2. Mikä seuraavista **ei** ole tavallisesti esiintyvä varomerkki?

- a. Virtsamisvaikeudet.
- b. Jännittyneisyys.
- c. Keskittymisvaikeudet.
- d. Ruokahaluttomuus.

3. Vainoharhaisten ajatusten lisääntyminen

- a. voi olla varhainen varomerkki.
- b. johtaa aina sairaalahoitoon.
- c. ei ole merkityksellistä.

4. Yksilölliset varomerkit

- a. esiintyvät ihmisillä, joiden älykkyystaso on matala.
- b. eivät ole yhtä tärkeitä kuin yleiset varomerkit.
- c. havaitaan verikokeilla.
- d. ovat tyypillisiä vain tietyille potilaalle.

5. Mitä seuraavista **ei** suositella, kun varomerkkejä epäillään?

- a. Pidä asia omana tietonasi, se voi hermostuttaa toisia.
- b. Vähennä potilaan stressiä.
- c. Keskustele tilanteesta potilaan ja perheen kanssa.
- d. Ota yhteys potilasta hoitavaan henkilöön.

Georgios Maroulis,
"Thalassographia", 1997

Lundbeck – erikoisosaamista psykiatriaan

Lääketehdas Lundbeckin toiminta-ajatuksena on keskushermoston sairauksien tutkiminen ja farmakologisten innovaatioiden kehittäminen.

Tehokkaat ja hyvin siedetyt lääkkeet lisäävät sairauden hallintaa ja

potilaiden hoitomyöntyvyyttä.

Lääketehdas Lundbeck on lähes neljänkymmenen vuoden ajan ollut psykofarmakologisen tutkimuksen kärjessä ja tarjonnut uusia mahdollisuuksia psykiatristen sairauksien hoitoon.

